

Emlékezés Erdei Ferencre (1910-1971) a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Ferenc Erdei (1910-1971), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Erdei Ferenc agrárközgazdászt, szociológust, jogászt, író és politikust a Magyar Tudományos Akadémia 1948. július 2-án választotta levelező, 1956. május 30-án pedig rendes tagjának. Levelező tagi székfoglalóját 1951. december 13-án tartotta „A tanyarendszer kérdései a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatban” címmel. 1957. december 17-én került sor rendes taggá választását követően székfoglaló előadásának megtartására, melynek címe „A mezőgazdasági termelés belterjessége” volt. Mindét előadása nyomtatásban is megjelent.

Erdei Ferenc 1910. december 24-én született Makón kisparaszti származású felmenők gyermekeként. Édesapja kisparaszti-középbirtokos hagymakertész, édesanyja gazdaleány volt, egy testvére született, Erdei Sándor író. Első felesége Diósszilágyi Éva volt. Második felesége Majláth Jolán marxista ideológiát valló történész. Két gyermekük született András 1946-ban és Sára 1947-ben. Elemi- és középiskoláit Makón végezte el.

Erdei Ferenc egyetemi tanulmányait 1929-ben kezdte meg a Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. Évfolyamtársa és barátja volt Bibó Istvánnak és Reitzer Bélának. Az egyetemen érdeklődése a szociológia és a közgazdaságtudomány felé fordult. Professzorai közül Horváth Barna jogszociológiai és Surányi-Unger Tivadar gazdaságtudományi előadásai voltak rá nagy hatással. Jogtudományi diplomáját 1933-ban szerezte meg.

Erdei Ferenc első írása 1931-ben jelent meg „Kishegyes községről” a Századunk című folyóiratban.

Az egyetem elvégzése után a Makó és Vidéke Hagymakertészek Szövetkezete és Egyesülete alkalmazta, ekkoriban csatlakozott a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának falukutató munkájához. Ugyanekkor került kapcsolatba a munkásmozgalommal és a népi írók közül Veres Péterrel és Féja Gézával. 1932-ben rendszer elleni fellépése miatt hét hónap fogházra ítélték. 1934-től képviselőként dolgozott a hagymatermelők szövetkezetében. 1934-ben jelent meg a „Makói parasztság társadalomrajza” című könyve.

Erdei Ferenc 1935-ban csaknem félévet, öt hónapot töltött tanulmányúton Hollandiában, Németországban, Svájcban és Ausztriában. Külföldi tanulmányútja során a hagymatermesztéssel, az értékesítéssel és a szövetkezetekkel foglalkozott. Tudományos érdeklődésére is hatással volt a többhónapos külföldi tartózkodás. 1935-ben és 1936-ban belföldi, magyarországi kutatási ösztöndíjban részesült.

Később a makói politikai életben is részt vett. 1936-37-ben a Hagymaszövetkezet ügyvezető igazgatója volt. Cikkei rendszeresen jelentek meg a „Válasz”-ban és a „Kelet Népében” például a parasztpolgárosodásról, a népfőiskolai mozgalom jelentőségéről, az értelmiség szerepéről.

1937-ben jelent meg a „Futóhomok” című szociográfiája, amely a Duna-Tisza-közi parasztság életét vizsgálta. E mű hírnevet hozott számára, a falukutatók csoportjának is tagja lett. 1938-ban jelenik meg „Parasztok” című munkája. 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt alapító tagjaként közel kerül Móricz Zsigmondhoz, Sárközi Györgyhez és Mór Aladárhoz. Munkatársa lesz a „Válasz”-nak, a „Kelet Népé”-nek és nagyobb munkái is ekkor jelennek meg: 1939-ban a

„Magyar város”, 1940-ben a „Magyar falu”, 1941-ben a „Magyar paraszttársadalom”, 1942-ben pedig a „Magyar tájak”. 1939-40-ben költözik családjával Szigetszentmiklósrára, ahol családi mintagazdaságot hozott létre.

Erdei Ferenc a Márciusi Front egyik alapítója és szervezője. Kidolgozója a program tervezetének Bibó Istvánnal és Reitzer Bélával együtt. A népi kollégiumok, különösen a Györfly Kollégium támogatója volt.

Részt vett néhány háborúellenes akcióban. 1943-ban a Püski házaspár által szervezett szárszói találkozón nagy hatású előadást tartott, amelyben először vallott a nyilvánosság előtt baloldali nézeteiről, a munkásosztály szerepéről és a marxizmushoz való viszonyáról. Erdei Ferenc a népes, mintegy ötszáz fős hallgatóság előtt elmondott beszédében szólt először a kettős társadalmi szerkezetéről, amely valójában hármasszerkezetet jelentett.

A háború után a rá jellemző dinamizmussal segítette az élet újjászervezését. A Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere lett. Ezt a funkciót 1944. december 22. és 1945. november 15. között töltötte be.

Erdei Ferenc kiemelkedőnek fontos feladatnak tekintette a földreform megvalósítását. Nevéhez köthető a földműves nép földhöz juttatásáról szóló rendelet kiadása. Fontosnak tartotta az elavult és szétesett magyar közigazgatás újrászervezését és demokratizálását. Ma is tanulságos az 1946-ban Bibó Istvánnal együtt kidolgozott városmegye koncepció, amely a Nemzeti Parasztpárt javaslataként a párt lapjában a „Szabad Szó”-ban jelent meg 1946. július 14-én. A javaslat 10 pontban foglalta össze az új, a magyar valósághoz igazított közigazgatás demokratikus alapelveit (például önkormányzatiság, szakszerűség, jogszerűség, városmegyéek, Nagy-Budapest koncepció).

Erdei Ferenc az 1944-48 közötti „koalíciós” korszakban a Nemzeti Parasztpárt vezető politikusa, alelnöke (1945-47), majd 1947-től főtitkára. Többekkel, így Darvas Józseffel együtt nyíltan a kommunistákkal való feltétlen együttműködés híve. A proletárdiktatúra létrejöttét követően, 1948 és 1956 között valamennyi kormányban szerepet vállalt, így Dobi István, Rákosi Mátyás, Nagy Imre első, Hegedűs András és Nagy Imre második kormányában.

1948. szeptember 9-től 1949. június 11-ig államminiszter, 1949. június 11-től 1953. július 4-ig földművelésügyi miniszter, 1953. július 4-től 1954. október 30-ig igazságügyi miniszter, 1954. október 30-tól 1955. november 15-ig ismét földművelésügyi miniszter, 1955. november 15-től 1956. október 31-ig a Minisztertanács elnökhelyettese volt. Erdei Nagy Imre közeli munkatársaként október 31-ét követően is részt vett a kormányzati munkában, november 4-én Tökölön a szovjet csapatok kivonásáról tárgyaló küldöttség tagjaként őt is letartóztatták, egy hónap után szabadult.

Életének utolsó, 1956 utáni évtizedében államhatalmi pozíciót nem kapott, bár az Országgyűlésnek 1945-től 1971-ig (1965-től 1971-ig az Elnöki Tanácsnak) tagja volt. Életének ebben a szakaszában a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára (1957 és 1964 között), alelnöke (1964 és 1970 között), majd rövid ideig, 1970-től ismét főtitkára volt egészen 1971. május 11-én bekövetkezett haláláig. Főtitkári minőségében az 1948-49-es a Magyar Tudományos Akadémiából történő kizárásokat, átszervezéseket követő időszakban Erdei Ferenc a konszolidációs törekvések mellé állt. 1957-ben a Magyar Tudományos

Akadémia Agrárgazdasági Kutatóintézetének lett az igazgatója. Igazgatói funkcióját csaknem haláláig, 1970-ig töltötte be.

Erdei Ferenc programadó cikket adott közre „A magyar tudomány helyzetének és fejlesztésének fő irányai” címmel, amely a „Magyar Tudomány”-ban jelent meg 1958-ban. A cikk hivatalból minden akadémiai taghoz eljutott. Erdei Ferencnek e cikk megírásával az volt a célja, hogy helyzetképet adjon. Elemzésével rávilágított arra a tényre, hogy a műszaki tudományok mind intézetek vonatkozásában, mind pedig a tudományos dolgozók számát tekintve magasabb arányt mutatnak. Az iparosodási politika túldimenzionálása a tudományos területekre is hatással volt.

Nagy Imre perét követően a politikai nyomás a Magyar Tudományos Akadémiára erőteljesebben is ráneheztelt, számos tudóst revizionista szemléletűnek bélyegeztek meg. Akik esetében ennek a szemléletnek a gyanúja felmerült, rendre elveszítették a fennálló rendszer bizalmát.

Erdei Ferenc 1964-70 között a Hazafias Népfront főtitkári teendőit látta el. Ebben a minőségében ellenezte a Varsói Szerződés katonáinak csehszlovákiai bevonulását. 1956 után tudósként főként agrárgazdasági és szövetkezet elméleti kérdésekkel foglalkozott. 1957-70-ben az Agrárgazdasági Kutató Intézet igazgatója volt. Részt vett az 1968-as gazdasági reform előkészítésében és az egységes szövetkezeti törvény megalkotásában. 1959-ben jelent meg „Mezőgazdaság és szövetkezet - A mezőgazdasági és szövetkezeti fejlődés kérdései” című műve a „Magyarország felfedezése” sorozatban. 1972-ben jelent meg utolsó jelentős munkája, a „Város és vidéke”, amelyben Csongrád vármegye öt városának 1945 utáni fejlődését tárta fel.

Erdei sokat dolgozott, nagyobb művei mellett több száz publicisztikai írást adott ki. Az Akadémiai Kiadó 1973 és 1988 között 16 kötetben jelentette meg Erdei Ferenc összegyűjtött műveit, publikációit. Jól érzékelhető, hogy az első életszakaszban az írói és tudósi elem a dominánsabb, az 1948 és 1956 közötti korszakban már a „direkt” politikus szólal meg. Kiemelendő, hogy az utolsó másfél évtizedben a kommunistákkal társutas politikus és a tudósi attitűd már kiegyenlítettebben van jelen.

Szociológusok, társadalomtörténészek körében mindmáig diskurzus folyik a “kettős társadalom” felfogásáról, amelyet eredetileg 1944-ben vetett papírra, de ő maga nem adta közre, hagyatékából vált publikussá halála után. Összefoglalóan megállapítható, hogy Erdei Ferenc rendkívül ellentmondásos személyiség volt. Jelentős tudományos munkásságának megítélésére árnyakat vet aktív pártállami politikai szerepvállalása. Megemlíthjük, hogy Erdei Ferenc a Kossuth-díjat két ízben is, 1948-ban és 1956-ban, megkapta.

Erdei Ferencet 1971. május 15-én helyezték örök nyugalomra szülővárosában, Makón.

Erdei Ferenc főbb munkái

Futóhomok. Budapest, 1937.; Magyar Város. Budapest, 1939.; Magyar Falu. Budapest, 1940.; A magyar paraszttársadalom. Budapest, 1941.; Magyar Tanyák. Budapest, 1942.; Mezőgazdaság és szövetkezet. A mezőgazdasági és szövetkezeti fejlődés kérdései. Budapest, 1959.; Város és vidéke. Budapest, 1971.; Összegyűjtött művei. Budapest, 1973-1988. és Levelezés köz- és magánügyben 1931-1944. (Szerk. Sós Mária) Budapest, 1991.

Felhasznált irodalom - válogatás

Kulcsár Kálmán: Erdei Ferenc. Budapest, 1988.; Huszár Tibor: Párhuzamok és kereszteződések. Erdei Ferenc, Bibó István és a Márciusi Front. Kiadja az ELTE Szociológiai Intézet és a makói József Attila Múzeum (szerk. Tóth Ferenc), Budapest-Makó, 1991.; Huszár Tibor: Erdei Ferenc - Politikai életrajz, Corvina, Budapest, 2012.; Éber Márk Áron: Melyik kettő? Miért kettős? A magyar szociológia kettőstársadalom-elméleteinek hasznáról és káráról. Szociológiai Szemle 2011. 3. sz. 4–22. old. és Gyarmati György, „Korcsapdák” és „Erdei-dilemmák” In: Bibó István kortársi környezetben, Kronosz Kiadó, Budapest, 2021. 130-141. old.

Szoboszlai-Kiss Katalin
habilitált egyetemi docens
Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti Tanszék
e-mail: szoboszl@sze.hu

Kukorelli István
professzor emeritus, az MTA doktora
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
Alkotmányjogi Tanszék
Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszék
e-mail: kukorelli.istvan@ajk.elte.hu